
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.72

С. О. Полковниченко, к.е.н., доцент,
М. М. Седнівець, студент**ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Анотація. У статті досліджуються питання становлення ринку землі в Україні з позицій економічної безпеки. Проведена оцінка стану запровадження ринку землі в Україні в сучасних умовах. Проаналізовано проблеми та суперечності формування ринку землі в Україні в контексті загроз економічній безпеці з двох позицій: з точки зору відсутності повноцінного ринку землі та з точки зору відміни мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Визначено шляхи забезпечення економічної безпеки в процесі формування ринку землі в Україні.

Ключові слова: ринок землі, формування ринку землі, економічна безпека, мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, загрози економічній безпеці.

С. А. Полковниченко, к.э.н., доцент,
М. Н. Седневец, студент**ФОРМИРОВАНИЕ РЫНКА ЗЕМЛИ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Аннотация. В статье исследуются вопросы становления рынка земли в Украине с позиций экономической безопасности. Проведена оценка состояния рынка земли в Украине в современных условиях. Проанализированы проблемы и противоречия формирования рынка земли в Украине в контексте угроз экономической безопасности с двух позиций: с точки зрения отсутствия полноценного рынка земли и с точки зрения отмены моратория на куплю-продажу земель сельскохозяйственного назначения. Определены пути обеспечения экономической безопасности в процессе формирования рынка земли в Украине.

Ключевые слова: рынок земли, формирование рынка земли, экономическая безопасность, мораторий на куплю-продажу земель сельскохозяйственного назначения, угрозы экономической безопасности.

S. O. Polkovnychenko, candidate of economic sciences, associate professor,
M. M. Sednivets, student**FORMATION OF UKRAINIAN LAND MARKET IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY**

Abstract. The issues of formation of land market in Ukraine in terms of economic security are investigated in the article. The assessment of the situation of establishment of Ukrainian land market in current conditions is made. Problems and contradictions of formation the land market in Ukraine in the context of economic security are analyzed from two positions: in respect to the absence of proper land market and from the point of view of the abolition of moratorium on sales of agricultural lands. The ways of ensuring the economic security in the process of formation of Ukrainian land market are determined.

Keywords: land market, formation of land market, economic security, moratorium on sales of agricultural lands, threats to economic security.

Актуальність теми дослідження. З переходом України до ринкової економіки особливого значення набуло питання економічного обороту землі, включення земельних ресурсів у товарно-грошові відносини. У процесі реформування економічних відносин в Україні важливо сформувати таку модель земельного ринку, яка б відповідала інтересам всього суспільства. Адже від успішного функціонування ринку землі перш за все залежить продовольча безпека нашої держави та підвищення ефективності аграрного виробництва.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Постановка проблеми. У зв'язку з занепадом аграрного сектору економіки у 90-х роках ХХ ст. і нездатністю держави забезпечити ефективне використання земель сільськогосподарського призначення посилилася необхідність формування земельного ринку як запоруки соціально-економічного розвитку країни і підґрунтя для забезпечення економічної безпеки. Водночас формування цивілізованого ринку землі є дуже складним і тривалим у часі процесом, який створює додаткові загрози для соціально-економічного розвитку України. Тому важливого значення набуває питання забезпечення економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування, розвитку та регулювання ринку землі в Україні присвячено багато наукових праць, серед яких доцільно відмітити роботи таких науковців, як В. Г. Андрійчук, О. І. Гуроров, Д. С. Добряк, А. Г. Мартин, В. Я. Месель-Веселяк, Б. Й. Пасхавер, П. І. Саблук, О. Я. Савчин, М. О. Тонюк, М. М. Федоров та ін. Вагомий внесок у розробку фундаментальних питань економічної безпеки зробили І. Бінько, З. Варналій, В. Геєць, Г. Пастернак-Таранушенко, С. А. Сухоруков, В. Шлемко та ін. Проте з точки зору економічної безпеки питання формування ринку землі в Україні залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій та проблем становлення ринку землі в Україні з точки зору економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Більшість вчених сьогодні вважає, що нашій державі потрібен повноцінний ринок землі, але щодо часу його становлення та подальшого розвитку виникає велика кількість суперечок. Відсутня одностайність щодо того, яким має бути цей ринок, чи доцільно впроваджувати ринок земель сільськогосподарського призначення та включати їх в економічний обіг. Деякі науковці висловлюють думки про формування виключно ринку оренди землі, інші пропонують зняти будь-які обмеження на торгівлю землями сільськогосподарського призначення.

На необхідності створення та функціонування ринку сільськогосподарських земель в Україні наголошують такі українські економісти, як В. Я. Месель-Веселяк [4], П. Т. Саблук [8], М. М. Федоров [9] та інші. Зокрема, П. Т. Саблук вважає, що без запровадження в аграрному секторі ринкового механізму неможливо кардинально поліпшити стан справ на селі й у всій продовольчій сфері.

Протилежної точки зору дотримуються В. Ярмоленко, А. Данькевич та ін., стверджуючи про нецільність включення сільськогосподарської землі в товарно-грошовий обіг в Україні в сучасних умовах. Наприклад, В. Ярмоленко вважає, що «ринок землі не націлений на покращення умов праці і життя землеробів, а виключно на перерозподіл земельної ренти...» [11]. А. Данькевич пропонує формувати ринок земель через механізми застосування моделі середньо- та довгострокової оренди земель з подальшим переукладанням договорів оренди, успадкуванням чи викупом земель [1].

Формування ринку землі в Україні пов'язане з реалізацією земельної реформи. Одним з найважливіших результатів земельної реформи є зміни у відносинах власності на землю. Саме на основі запровадження інституту приватної власності на землю створюються умови для формування ринку земель. Про зміни структури земельного фонду України за формами власності свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1

Зміна структури земельного фонду України за формами власності протягом 1990-2012 рр.

Роки (звітна дата)	Загальна площа зе- мель на звіт- ну дату, тис. га	Землі, які перебувають у власності					
		державній		приватній		колективній (згідно з державними актами)	
		тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
01.01.1991	60354,8	60354,8	100	-	-	-	-
01.01.1996	60354,8	36310,5	60,2	1925,4	3,2	22118,9	36,6
01.01.2001	60354,8	30166,5	50,0	29109,2	48,2	1079,1	1,8
01.01.2003	60354,8	29872,2	49,5	30178,0	50,0	304,6	0,5
01.01.2006	60354,8	29595,6	49,0	30642,1	50,8	117,1	0,2
01.01.2009	60354,8	29357,8	48,7	30920,1	51,2	76,9	0,1
01.01.2011	60354,8	29246,5	48,5	21035,7	51,4	72,6	0,1
01.01.2013	60354,8	29071,3	48,2	31324,1	51,9	40,6	0,1

Джерело: складено за даними [6].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Сьогодні в Україні досить інтенсивно розвивається ринок земельних об'єктів несільськогосподарського призначення, особливо в межах населених пунктів. Так, протягом 2012 року в Україні продано 3450 земельних ділянок загальною вартістю 933370,48 тис. грн. Найбільша кількість ділянок продана у Львівській, Луганській, Івано-Франківській та Закарпатській областях. У Чернігівській області в 2012 році продано 55 земельних ділянок загальною вартістю 8,4 млн грн. [6].

Але цивілізований ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні на даний час відсутній, що є наслідком незавершеності його формування зокрема і земельної реформи в цілому. Сьогодні купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення не здійснюється, оскільки відсутні найважливіші умови функціонування ринку землі, зокрема платоспроможний попит на землю і чітке правове поле. У зв'язку з цим у 2002 р. запроваджено мораторій на купівлю-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення, який продовжено до 1 січня 2016 р.

На сучасному етапі реально діючим сегментом ринку земель сільськогосподарського призначення є тільки оренда земель. В оренді знаходиться майже 18 млн га земель. Основні орендодавці – власники земельних паїв. На початок 2013 р. власники земельних паїв уклали 4,7 млн орендних договорів, з них 36% – з господарствами, де вони отримали ці паї, 14% – з фермерськими господарствами, 50% – з іншими суб'єктами орендних відносин. Структура орендних договорів за термінами оренди наразі така: 1-3 роки – 4,5%, 4-5 років – 39,3%, 6-10 років – 42,3%, понад 10 років – 13,9% [6]. Аналіз показує, що останнім часом намітилася тенденція до збільшення кількості договорів на строк понад 5 років і зменшення їх на строк від 1 до 3 років (рис. 1).

Проте варто зауважити, що земля в Україні все ж таки продається, але за тінювими схемами, тому необхідно цей процес спрямувати у прозоре русло та забезпечити реалізацію конституційного права громадян розпоряджатися землею. У результаті найрізноманітніших схем (підробки проектно-кошторисної документації, рішень владних структур, «втрати» технічної документації, що сприяє зміні цільового призначення та права власності на земельну ділянку тощо) незаконно вилучаються землі історико-культурної спадщини, природо-заповідного фонду, надаються під забудову прибережно-захисні смуги тощо. За 10 років в Україні 5 млн га змінили своє призначення з сільськогосподарського на землі загального користування [3].

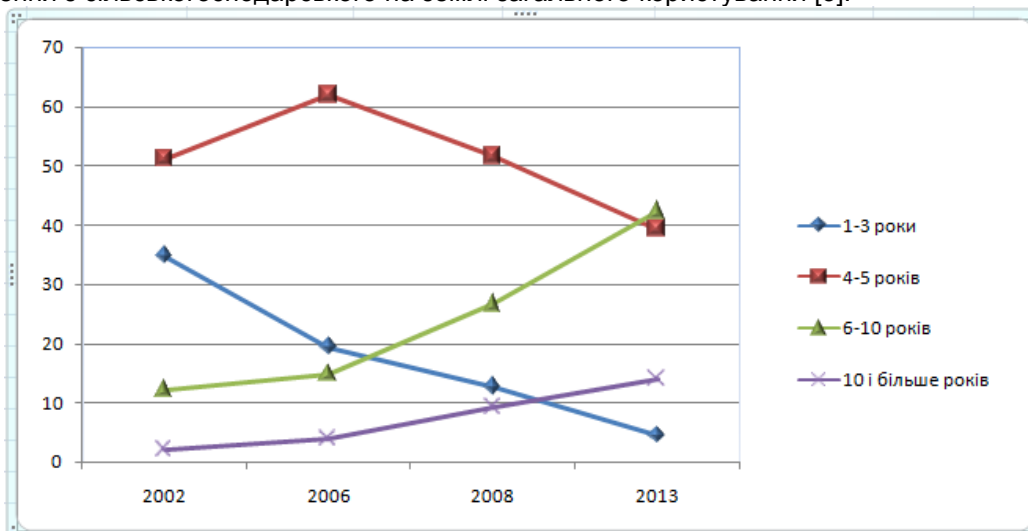

Рис. 1. Термін дії договорів оренди земель, %
Джерело: побудовано на основі [6].

Враховуючи можливості виникнення загроз для соціально-економічного розвитку країни, при формуванні ринку землі в Україні необхідно дотримуватися вимог економічної безпеки.

Згідно з українським законодавством, економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задоволь-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

няти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [5]. Поняття «безпека» тісно пов'язане із поняттям «загроза». Тому, досліджуючи формування ринку землі в Україні, виявимо загрози, які є або можуть виникнути в даному процесі. Загрози економічній безпеці України – це сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері [5].

Оскільки повноцінного ринку землі в Україні не існує, а земельний ринок має вигляд ринку землекористування (оренди), на якому продається нематеріальний актив – право користування землею, загрози економічній безпеці необхідно розглядати з двох позицій: 1) з точки зору відсутності повноцінного ринку землі в Україні; 2) з точки зору відміни мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення.

По-перше, складність і багатогранність питань щодо реформування земельних відносин і формування земельного ринку в Україні породили безліч проблем, які посилили загрози економічній безпеці. Однією з проблем у формуванні ринку землі в Україні є наявність мораторію на купівлю-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення, який тривалий час діє в Україні і постійно продовжується у зв'язку з відсутністю досконалих інструментів регулювання ринку земель. Існування мораторію стримує створення цивілізованого земельного ринку та замість вирішення наявних проблем призводить до нагромадження нових. Серед них можна виокремити:

- формування в аграрному секторі економіки України дрібнотоварного типу виробництва на основі розукрупнення великих сільськогосподарських підприємств, що призвело до неможливості застосовувати на невеликих ділянках промислових технологій, нестачі оборотних коштів, використання переважно живої праці, а відповідно – до нерентабельного використання землі тими людьми, які отримали її у власність;

- наявність дрібних ділянок одноосібних власників у масивах земель сільськогосподарських господарств, які нерідко знаходяться десь всередині основного поля, що перешкоджає якісному обробітку та використанню землі тощо;

- зосередження більшої частини земель сільськогосподарського призначення у власності найменш економічно активної частини сільського населення, що не має необхідних знань, фінансових та фізичних можливостей працювати на землі;

- домінування в аграрній сфері орендної форми господарювання сприяло створенню ситуації, за якої землевласник не забезпечує розширеного відтворення земельних ресурсів, а орендар нерационально використовує землю. Значною мірою це зумовлено відсутністю в господарствах, що обробляють орендовані землі, проектів землеустрою, які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. На сьогодні в Україні менше половини господарств, що працюють в сільському господарстві, мають такі проекти та застосовують їх для раціонального використання земель [2];

- деградація й ерозія земель, зниження родючості ґрунтів у результаті байдужого ставлення селян до своєї власності, недотримання вимог ведення сільського господарства. За останні 30 років площа еродованої орної землі збільшилася на 1,9 млн га, тобто втрачалася по 64 тис. га щороку. Частка еродованих земель досягла 37% ріллі [10]. При цьому постійно зменшуються витрати на протиерозійні та інші землеохоронні і землемеліоративні роботи. В результаті більше ніж у три рази зменшилася віддача одиниці земельних ресурсів у сільському господарстві, що свідчить про посилення процесу виснаження їхнього продуктивного потенціалу;

- недосконала, складна і тривала процедура оцінювання землі, зумовлена великою кількістю методик оцінки, більшість з яких на сьогоднішній день втратили свою актуальність. Так, Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів затверджена Постановою Кабінету Міністрів України ще в березні 1995 року. А Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» затверджений Постановою Кабінету Міністрів України у вересні 2003 року;

- збільшення з часом частки землевласників, які отримуватимуть земельні ділянки сільськогосподарського призначення у спадщину, проте проживають в містах, чи в інших країнах, та не мають наміру ні займатися сільськогосподарським виробництвом, ні управляти земельними ак-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

тивами, що призведе до простою певної кількості земель сільськогосподарського призначення, їхньої природної деградації та виснаження;

– зниження інвестиційної привабливості сільського господарства у зв'язку з підвищенням ризику інвестицій через неможливість кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земельних ділянок. Якщо в 2012 р. капітальні інвестиції галузей економіки України становили 293,69 млрд грн, то в сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги – 19,09 млрд грн або лише 6,5 % їхнього загального обсягу [7];

– безпідставне виведення частини сільськогосподарських угідь з обробітку через відсутність дієвих механізмів запобігання зміні цільового призначення земель.

Оскільки економічна безпека країни передбачає її здатність задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства, держави, то відміна мораторію позитивно вплине на забезпечення економічної безпеки, а саме:

– законодавче закріплення основ функціонування ринку землі допоможе усунути прихований (тіньовий) ринок;

– придбання с/г землі на правах власності сприятиме зацікавленості власника в результатах праці, зростанні продуктивності праці;

– володіння земельною ділянкою в приватному порядку дозволить підвищити зацікавленість власника в поліпшенні якості земель, в тому числі, у здійсненні заходів щодо захисту земель від ерозії з метою підвищення їхньої родючості;

– власники земельних паїв, що несуть додаткові витрати в зв'язку з володінням земельною ділянкою (паєм), і ті, чия орендна плата за пай не є визначальною в структурі їхніх доходів, при бажанні зможуть продати свої земельні ділянки;

– частина жителів села зможуть продавати свої паї для вирішення поточних невідкладних потреб: лікування, плати за навчання, забезпечення високого рівня споживання;

– орендарі, які бажають розширити свій бізнес, зможуть зробити це за рахунок купівлі землі;

– розширення можливостей фермерів для розвитку бізнесу шляхом залучення кредитів під заставу землі [10].

По-друге, відміна мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, долаючи одні загрози, породжує інші, серед яких виділимо:

– перерозподіл власності на землю, в результаті якого поглибитиметься соціальна нерівність, посиляться процеси соціальної напруженості в суспільстві. Земельні ділянки можуть опинитися в руках невеликої групи осіб (достатньо багатих людей – саме тих, у кого є гроші), які в подальшому матимуть змогу диктувати умови на даному ринку, оскільки в більшості випадків малим підприємствам буде складно (переважно навіть неможливо) конкурувати на конкурсах та аукціонах з продажу державних або муніципальних земель з представниками великого бізнесу. Мало-му бізнесу будуть доступні, як правило, земельні ділянки із сегменту, який представляє для великого бізнесу малий інтерес, – невеликі, непридатні до ефективного виробництва ділянки землі. В результаті ринку землі України буде набувати монополістичного характеру. Водночас введення обмежень максимальної площі земель с/г призначення, які можуть перебувати у власності однієї фізичної особи, і максимальної площі оренди с/г земель може призвести до припинення функціонування лідерів агропромислового сектора, які більшою мірою впроваджують нові технології, застосовують високопродуктивну техніку, досягають максимальної врожайності;

– посилення спекулятивних процесів на ринку землі, що призведе до підвищення цін на аграрну продукцію і спровокує інфляцію;

– викуп великих площ українських земель іноземними громадянами. Іноземні суб'єкти господарювання, згідно із Земельним кодексом України, позбавлені права на купівлю українських земель. Але зі скасуванням мораторію на продаж сільськогосподарських земель за чинної законодавчо-нормативної бази вони зможуть знайти шляхи, як за безцінь скупити українську землю. Коли буде знято мораторій на купівлю землі іноземцями, загостриться питання продовольчої безпеки держави. Водночас виділення як покупців землі виключно громадян України може призвести до зниження попиту і збереження низьких цін на землю. Така норма буде стримувати інвестування в сільське господарство;

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

– небезпека для селян потрапити в кредитну яму, віддавши землю під заставу. В результаті власниками землі поступово можуть стати банкіри, тобто структури, які не займаються сільсько-господарським виробництвом. А безпосередній виробник с/г продукції втратить основу свого існування і не матиме коштів для подальшого розвитку свого виробництва, не буде власником створеного ним продукту і зароблятиме тільки мінімальний дохід на своє існування або виплату кредиту.

Держава, виходячи з наведених вище загроз, має розробити ефективну політику в напрямі регулювання земельних відносин і формування земельного ринку в Україні. Перш за все, необхідно сформувавши повноцінну законодавчу базу, заповнивши існуючі прогалини у законодавчому регулюванні формування ринку земель сільськогосподарського призначення, яка буде включати в себе не лише Земельний кодекс, а й увесь комплекс пов'язаних з ним нормативно-правових актів, що забезпечать прозорість нашої економіки та знизять рівень корупції.

У сучасних умовах необхідно ухвалити зміни в чинному законодавстві, які б змогли подолати проблеми його неузгодженостей і протиріч у сфері приватизації землі. Зокрема, сформоване земельне законодавство повинно використати іноземних інвесторів в інтересах нашої країни. З цією метою можна ввести відповідні обмеження щодо цільового використання української землі іноземними власниками, щодо дотримання екологічних норм при виробництві продукції, щодо ринку збуту, залучення працівників і т.д. Також необхідно здійснювати контроль за дотриманням цього законодавства, не допускати появи надмірної бюрократизації процесу формування ринку землі.

Для ефективного функціонування ринку землі необхідно перейти до конкретних дій щодо створення його інфраструктури; визначити систему взаємопов'язаних державних органів, які повністю будуть контролювати ситуацію на ринку землі України; розробити довгострокові програми розвитку аграрної сфери України; переглянути податкову політику нашої країни, розробити пільгові програми стосовно землі для створення більш сприятливого інвестиційного клімату.

У процесі регулювання перерозподілу земель важливо встановити розміри приватного землеволодіння, контролювати їхнє використання за цільовим призначенням. Доопрацювання потребує також цінова політика. З метою уникнення ситуації скуплення за безцінь української землі потрібно ввести обмеження розміру ділянки, якою може володіти один власник, як, наприклад, у Данії, Новій Зеландії та інших країнах.

Необхідно також розробити державну програму виведення з обробітку деградованих і малопродуктивних земель, визначивши суб'єкт управління цим процесом, джерела фінансування, чітку процедуру здійснення робіт з оцінки, складання реєстру, механізмів вилучення земель у теперішніх власників тощо. Держава повинна не тільки вести облік земельних ресурсів, але і нести відповідальність за стан земель, стежити за їхнім використанням і охороною.

Тільки після вирішення низки проблем можна буде зняти мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення.

Висновки. Забезпечення економічної безпеки формування ринку землі – процес дуже складний, поступовий і тривалий у часі. Ефективність, справедливість і економічна безпека ринку землі для України, в кінцевому підсумку, будуть залежати від того, в чиїх інтересах цей ринок буде функціонувати і хто конкретно представлятиме інтереси держави в процесі державного регулювання земельно-ринкових трансакцій. Якщо становлення повноцінного ринку землі дасть значний поштовх для розвитку національної економіки, можна буде стверджувати про суттєвий крок на шляху забезпечення економічної безпеки України.

Література

1. Данькевич А. Є. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві / А. Є. Данькевич // Економіка АПК. – 2007. – №7. – С. 47-50.
2. Лозинська Т. М. Розвиток земельних відносин у контексті продовольчої безпеки країни [Електронний ресурс] / Т. М. Лозинська, І. В. Карайон. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/2/08.pdf>
3. Мартин О. М. Функціонування ринку сільськогосподарських земель і мораторій на їх купівлю-продаж / О. М. Мартин, М. Г. Москва // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.13. – С. 254-261.
4. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора України: здобутки і проблеми / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 3-8.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
6. Доопрацьований проект Закону України "Про обіг земель сільськогосподарського призначення" [Електронний ресурс] / Державне агентство земельних ресурсів України. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/zakonotvorchadiialnist/569.html>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Саблук П. Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004. – №6. – С. 3-8.
9. Федоров М. М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 73-78.
10. Черниченко Г. А. Современные тенденции формирования рынка земли [Електронний ресурс] / Г. А. Черниченко, Е. Н. Черноиванова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Prvs/2013_1/tom1/379.pdf
11. Ярмоленко В. П. Ринок землі: омана і реальність / В. П. Ярмоленко // Агроінком. – 2006. – № 9-10. – С. 100-109.

References

1. Dankevych, A. Ye. (2007). Rozvytok zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi [Development of land relations in agriculture]. *Ekonomika APK - The economy of agro-industrial complex*, 7, 47-50 [in Ukrainian].
2. Lozinska, T. M., & Karayon, I. V. (2008). *Rozvytok zemelnykh vidnosyn u konteksti prodovolchoi bezpeky krainy [The development of land recourses at the context of food safety of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/2/08.pdf> [in Ukrainian].
3. Martyn, O. M., & Moskva, M. H. (2011). Funktsionuvannya rynku silskohospodarskykh zemel i moratorii na yikh kupivliu-prodazh [Functioning of the market of agricultural land and a moratorium on the purchase agreement]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine*, 21(13), 254-261 [in Ukrainian].
4. Mesel-Veseliak, V. Ya. (2003). Reformuvannya aharnoho sektora Ukrainy: zdotuky i problemy [Reformation of agricultural sector in Ukraine: Achievements and challenges]. *Ekonomika APK - The economy of agro-industrial complex*, 5, 3-8 [in Ukrainian].
5. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2013). *Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky [Methods of calculating the level of economic security]*. Retrieved from http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm [in Ukrainian].
6. State Agency for Land Recourses of Ukraine. (2013). *Doopratsovanyi proekt Zakonu Ukrainy "Pro obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Revised Draft of Law of Ukraine "On Circulation of Agricultural Land"]*. Retrieved from <http://land.gov.ua/zakonotvorcha-diialnist/569.html> [in Ukrainian].
7. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]*. (n.d.). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Sabluk, P. T. (2004). Strukturno-innovatsiini zrushennia v aharnomu sektori Ukrainy yak faktor yoho sotsialno-ekonomichnoho zrostannia [Structural and innovative developments in the agricultural sector of Ukraine as a factor of the socio-economic growth]. *Ekonomika APK - The economy of agro-industrial complex*, 6, 3-8 [in Ukrainian].
9. Fedorov, M. M. (2007). Osoblyvosti formuvannya rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini [Features of formation of the agricultural land market in Ukraine]. *Ekonomika APK - The economy of agro-industrial complex*, 5, 73-78 [in Ukrainian].
10. Chernichenko, G. A., & Chernoiivanova, E. N. (2013). *Sovremennyye tendentsii formirovaniya rynku zemli [Modern trends in the formation of the land market]*. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Prvs/2013_1/tom1/379.pdf [in Russian].
11. Yarmolenko, V. P. (2006). Rynok zemli: omana i realnist [Land Markets: illusion and reality]. *Ahroinkom – AgroInCom*, 9-10, 100-109 [in Ukrainian].

Надійшла 15.01.2014